

Betula ×oycoviensis Besser (pro species)**Brzoza ojcowka**

Rodzina: *Betulaceae* – brzozowate

Status

W Polsce takson zagrożony wyginięciem. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony w Czechach.

Uwagi taksonomiczne

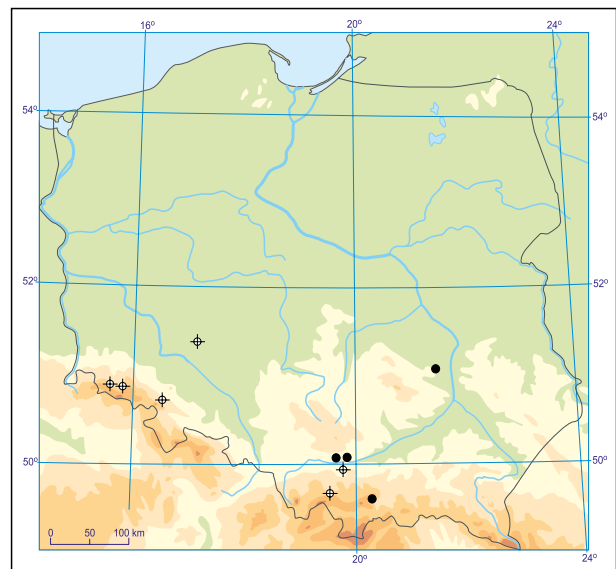
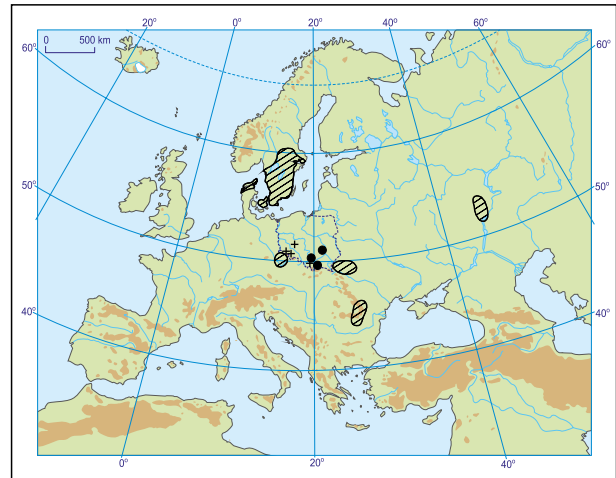
Takson pochodzenia mieszańcowego, opisany z Hamerni koło Ojcowa (Besser 1908; Szaferowa 1928). Jego gatunkami rodzicielskimi są: *B. pendula* Roth i *B. szaferi* Jent.-Szaf. ex Stasz. (Staszekiewicz 1986), co zostało udowodnione na drodze eksperymentalnej (Jentys-Szaferowa 1967; Jentys-Szaferowa i in. 1974). Mieszańcowy charakter brzozy ojcowskiej potwierdzają także badania biochemiczne. Osobniki tego gatunku zawierają flawonoidy charakterystyczne zarówno dla *B. pendula*, jak i *B. szaferi* (Pawłowska 1980). W literaturze pojawiają się inne ujęcia, np.: *B. concica* × *pubescens suecica* × *verrucosa* f. *oycoviensis* (Bess.) Gunnar. lub *B. alba* L. var. *microphylla* Wimm. (Korczyk 1967a).

Rozmieszczenie geograficzne

Rośnie na rozproszonych stanowiskach w południowej części Półwyspu Skandynawskiego, w Danii, w zachodnich Czechach i na Morawach (Kříž 1981), w południowej Polsce, na Ukrainie w okolicach Lwowa, w Rosji koło Kujbyszewa oraz w Rumunii (Korczyk 1967a).

Występowanie w Polsce

Brzoza ojcowka rosła w Polsce na 10 stanowiskach; do dziś zachowała się z całą pewnością na 4; są to: dolina Kobyłańska (Karniowicka) (Korczyk 1967b; Staszekiewicz, Wójcicki 1986) i Hamernia (*locus classicus*) (Szaferowa 1928; Jentys-Szaferowa 1967; Jentys-Szaferowa i in. 1974; Korczyk 1967b; Staszekiewicz, Wójcicki 1986) na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, Czerwona Góra koło Opatowa na Wyżynie Sandomierskiej (Krzaczek, Krzaczek 1968) oraz Skiełek w Beskidzie Wyspowym (Staszekiewicz 1985a). Stanowisko w Chojniku koło Sobieszowa w Sudetach, wymienione w 1966 r. (Korczyk 1967b), od dawna nie było potwierdzone. W 1957 r. brzoza ojcowka rosła w Tarnawie Dolnej koło Zembrzyc (Turałówna 1957), jednakże w 1985 r. stanowisko to już nie istniało (Staszekiewicz, Wójcicki 1986). Wyginęło także stanowisko w Kobierzynie w granicach Krakowa (Korczyk 1967b). W XIX w. brzoza ojcowka rosła także w Kowarach koło Jeleniej Góry, w Bielawie koło Dzierżoniowa i w Cielętniku koło Trzebnicy, co jest potwierdzone okazem zielnikowym. Później nie została

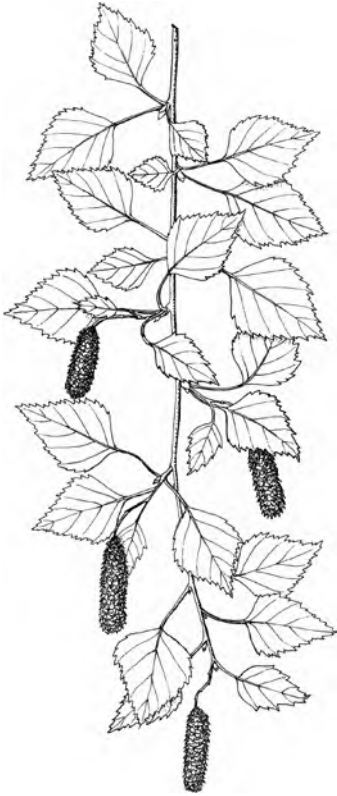
już tam znaleziona, choć siedlisko na pozór nie uległo zmianie (Korczyk 1967b).

Siedliska i fitocenozy

Rośnie na glebach gliniastych i kamienistych o odczynie kwaśnym (pH 4–5). Najczęściej są to siedliska boru mieszanego lub acidofilnych buczyn i ubogich łąk.

Morfologia i biologia

Brzoza ojcowka jest drzewem dorastającym do 15–20 m wysokości, wybitnie światłolubnym. W przypadku zacielenia dość szybko ginie. Charakterystyczną cechą jest liczba liści na krótkopędach wynosząca od 3 do 7. Na siedliskach nasłonecznionych dobrze się odnawia. Intensywnie kwitnie i owocuje już w wieku trzech lub czterech lat (Staszekiewicz, Wójcicki 1986; Jentys-Szaferowa 1979; Staszekiewicz, Truchanowicz 1988). Somaticzna liczba chromosomów wynosi $2n=28$ (Skalińska i in. 1959). U niektórych osobników sporadycznie

ników. W 2008 r. na Skielku stwierdzono wycięcie kilku najgrubszych drzew brzozy ojcowskiej, ale znacznie zwiększył się udział osobników krzewiastych. W jednym ze skupień, złożonym wcześniej z 24 osobników w większości o pokroju drzewiastym, pojawiło się 21 osobników krzewiastych. Na stanowisku w Chojniku w 1964 r. rosły zaledwie 4 osobniki (Korczyk 1967b); stanowisko to wymaga potwierdzenia. W Czerwonej Górze liczebność brzozy ojcowskiej do 1968 r. wynosiła ponad 50 osobników (Krzaczek, Krzaczek 1968), a w 1991 r. rosło tam około 40 osobników (J. Staszkiwicz, mat. npbl). Później obserwacji na tym stanowisku nie prowadzono.

Zagrożenie i wskazania ochronne

Gatunek w Polsce prawnie chroniony. Ochrona stanowisk brzozy ojcowskiej polegać powinna na ograniczeniu ocienienia, szczególnie młodszych osobników, przez częściowe usuwanie innych gatunków drzew. Była wysadzana i nadal się utrzymuje w Ojcowskim Parku Narodowym. Od około 60 lat jest w uprawie w Krakowskim Ogrodzie Botanicznym. Dobrze znosi także warunki miejskie przez wiele lat rosnąc przy Instytucie Botaniki PAN, położonym przy ruchliwej ulicy Krakowa.

Jerzy Staszkiwicz

pojawiają się w komórkach wyższe liczby chromosomów: $2n$ =około 35–56 (Szwabowicz 1972).

Charakterystyka populacji

Polska populacja obejmuje około 250–300 osobników. W 1987 r. stanowiska na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej liczyły łącznie 122 osobniki; stanowisko na Skielku, składające się z dwóch skupień, liczyło 111 osobników. W 2001 r. populacja w dolinie Kobyłańskiej zmniejszyła się o 8 osobników, a na Skielku o 12 osob-

Summary

Betula oycoviensis is a hybrid of *B. pendula* Roth and *B. szaferi* Jent.-Szaf. ex Stasz. It has been reported from the Scandinavian and Jutland peninsulas, Central Eastern Europe and the environs of Kuibyshev. Its *locus classicus* is in Poland. The plant grows in mixed forests, acidophilous beech forests and poor oak-hornbeam forests on clay and stony acid soils. In southern Poland it is known from 10 locations but has survived at only 4 of them. Its population comprises no more than 250–300 individuals. The species is strongly light-loving; it requires active conservation to prevent shading.

Fot. 29. *Betula ×oycoviensis* w Ojcowskim Parku Narodowym (2013)